

Als ambten en functies niet meer vervuld worden...

Versie 3, november 2022

Inleiding

Het Breed Moderamen van de Classicale Vergadering Gelderland Zuid & Oost heeft een werkgroep ingesteld naar aanleiding van verontrustende signalen vanuit gemeenten over de bezetting van kerkenraden en colleges. In toenemende mate is er een afname van het aantal personen dat een ambt of een functie als rentmeester op zich wil nemen. Er is ook een duidelijke groei in het aantal te nemen maatregelen als men onder het kerkordelijk voorgeschreven minimum komt.

De werkgroep heeft als opdracht gekregen de ontwikkelingen te analyseren, oplossingen binnen de huidige kerkordelijke bepalingen aan te wijzen, maar ook de belemmeringen in de kerkorde, en met voorstellen te komen voor een bestuursstructuur die past in de huidige tijd met behoud van het presbyteriaal-synodale stelsel.

De focus ligt in dit rapport op de bestuursstructuur. We gebruiken de term “bestuursstructuur” hoewel we in de kerk liever niet spreken van besturen. Kerkorde artikel VI-1 heeft het over “de leiding in de kerk” die is toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen, die worden bijgestaan door organen van bijstand, waarbij de verschillende colleges horen. Het woord “bestuur” kan de indruk wekken dat het vooral om een zakelijke aangelegenheid gaat, terwijl we in de kerk “geestelijke leiding” voorop willen stellen.

Vanwege onze focus is de toon zakelijker dan bijvoorbeeld in een visiedocument van de Generale Synode of het document ‘Waar een Woord is is een weg’ (Kerk 2025). We hebben een beperkt onderwerp, namelijk de structuur die de geloofsgemeenschap dient. De structuur is geen doel in zichzelf, maar is wel nodig voor een goed functioneren.

Wat nodig is om een geloofsgemeenschap te zijn, komt voldoende aan de orde in de genoemde documenten en in de nota ‘Lichter Ingevuld’ van januari 2021.

“3.4. DE VIJF BASISTAKEN CENTRAAL

Art. IV van de kerkorde geeft een omschrijving van de roeping van elke plaatselijke gemeente. Een gemeente, daartoe bevestigd door de Geest, is geroepen tot de dienst aan het Woord van God op – samengevat – vijf aandachtsvelden: openbare eredienst (prediking, viering van de sacramenten, dienst van gebeden), missionaire arbeid, diaconaat, herderlijke zorg en geestelijke vorming. Wie de vijf aandachtsvelden anders telt (viering van de sacramenten en dienst der gebeden apart) komt tot het aantal van zeven. We kunnen het roepingen noemen, of taken, of eigenschappen van een gemeente. Hier spreken we over de vijf basistaken.”

Lichter Ingevuld, pagina 13

In onze classis zijn gemeenten die moeite hebben om deze vijf basistaken te vervullen. De meeste gemeenten daarentegen laten zien dat zij aan deze roeping voldoen. Al is het soms op kleine schaal, er zijn vele levende gemeenten waarin mensen zich vanuit het geloof inzetten in kerk en samenleving. En daar gaat het uiteindelijk om.

Dit rapport richt zich echter op de leidinggevende organen in *de gemeenten*. We herhalen niet wat 'Lichter Ingevuld' over de roeping van de gemeente zegt, maar concentreren ons op die leidinggevende organen.

Vergelijking met de nota 'Waar een Woord is, is een weg' laat zien dat er veel raakpunten met deze nota zijn, maar dat de ontwikkelingen van de laatste jaren verdere stappen vragen. In 'Waar een Woord is, is een weg' staat op pagina 31: "Er moet een kerkordelijke regeling komen voor gemeenten die niet of nauwelijks een vorm van bestuur hebben (wegens het ontbreken van beschikbare gemeenteleden) en die toch zelfstandig blijven, terwijl er grote belangen op het spel staan...". In onderstaande tekst stelt de werkgroep regelingen voor die hierop voortborduren, maar deels wel verder gaan dan wat de nota aanreikt.

In de vergaderingen van Gelderland Zuid & Oost in februari en mei 2022 is het onderwerp aan de orde geweest. In februari 2022 heeft de werkgroep een presentatie gegeven, die met name ging over hoe het er voor staat in onze classis. In mei 2022 heeft de Classicale Vergadering in groeps gesprekken gereflecteerd op de drie belangrijkste voorstellen van de werkgroep. De Classicale Vergadering heeft besloten het rapport te aanvaarden als uitgangspunt voor verdere bespreking. Het rapport is daarop verzonden naar de kerkenraden en naar de andere classicale vergaderingen. Dit najaar zijn er ook een drietal regionale bijeenkomsten gehouden.¹ De reacties zijn in deze nieuwe versie verwerkt en hebben geleid tot aanvullingen en aanpassingen. Het rapport is nu ter vaststelling geagendeerd voor de vergadering van 16 november 2022.

Inhoud:

- 1. De situatie*
- 2. De korte termijn: mogelijkheden*
- 3. Het roer om, de uitgangspunten*
- 4. Het roer om, voorstellen*

¹ Deze avonden zijn gehouden in Arnhem, Zaltbommel en Zelhem met respectievelijk 16, 20 en 40 vertegenwoordigers van ca 50 gemeenten, een 40% van het totaal aantal gemeenten in onze classis.

1. De situatie

1.1. Het kerkelijk leven in de gemeenten in de classis Gelderland Zuid & Oost

In zijn contacten met de gemeenten bemerkt de classispredikant dat over het algemeen de kerk in Gelderland Zuid & Oost duidelijk present is in haar vieringen en activiteiten intern en naar buiten. Vele vrijwilligers zetten zich in, niet het minst in de kleinere gemeenten. Anderzijds is te merken dat verscheidene gemeenten moeite krijgen om vrijwilligers te vinden. Zij worden geconfronteerd met een krimp, die ertoe leidt dat niet alles meer kan wat men voorheen wel kon doen. Activiteiten worden beëindigd, zodat openvallende functies niet worden vervuld. Ook de kerkdiensten worden minder bezocht. Desondanks zijn er mensen die zich inspanssen om de lofzang gaande te houden en de kerk van betekenis te laten zijn in dorp of stad. Missionaire ronde en Dorpskerkenbeweging hebben hiervoor een nieuwe impuls gegeven. In de meeste reacties van de kerkenraden en ook in de drie regionale avonden, die dit najaar gehouden zijn, wordt dit beeld bevestigd.

In de classis is de (modalitaire) breedte van de Kerk aanwezig. De verschillen hebben wel invloed op de wijze van kerk-zijn, maar de krimp is te zien in die volle breedte. En in diezelfde volle breedte zijn er ook voorbeelden van enige groei en wel nieuwe vrijwilligers.

In toenemende mate wordt nagedacht over de toekomst en nieuwe initiatieven en vormen van kerk-zijn. De ruimte die men daarin voor zichzelf ziet, hangt af van de identiteit en de samenstelling van de gemeente. Toch kan gezegd worden dat de vraag "hoe verder?" breed in de kerkenraden leeft.

Remmende factoren waartegen kerkenraden oplopen, zijn onder andere

- 1) het verlangen van vele gemeenteleden vast te houden wat er nog is van het verleden
- 2) de beperkingen in de huidige kerkelijke structuur.

Duidelijk is dat het meest acute probleem in de meeste gemeenten nu het tekort is aan mensen voor de kerkenraden en bijbehorende colleges van diakenen en kerkrentmeesters.

Desondanks mag geconcludeerd worden dat de Protestantse Kerk in de classis Gelderland Zuid & Oost veel plekken heeft waarin zij aanwezig is met haar getuigenis en vieringen, en met inzet van velen.

Met dit document wil de Classicale Vergadering de geloofsgemeenschappen ondersteunen en ruimte geven, én nieuwe initiatieven bevorderen. Met als speerpunt: het zoeken naar een oplossing voor het tekort aan ambtsdragers en collegeleden.

1.2. Feiten en cijfers

In de classis is een duidelijke toename van de problemen om kerkenraden en colleges voldoende gevuld te krijgen. Tevens moet steeds meer afgeweken worden van de 'gewone' regels over de samenstelling.

Zoals in de vorige paragraaf is gesteld, zijn er dikwijls wel (redelijk) voldoende mensen beschikbaar voor kleinere en/of kortdurende taken. Gemeenteleden willen best wat doen voor de kerk of vanuit de kerk voor de samenleving. Het wordt moeilijk als mensen voor een taak worden gevraagd die langere tijd duurt en grotere verantwoordelijkheid met zich meebrengt.

Als een kerkenraad of college wel voldoende bezet is, dan ziet de kerkorde naar de aantallen. Men heeft naast een predikant (of kerkelijk werker) minstens twee ouderlingen, twee ouderlingen-kerkrentmeester en twee diakenen. En elk college telt ten minste drie leden.

Dat zegt nog niet dat alle taken voldoende vervuld kunnen worden. Van zowel de kerkenraad als elk college wordt specifieke kennis gevraagd. Naarmate de overheid zwaardere eisen stelt aan goed bestuur en goed beheer van vermogens, is er meer kennis nodig om daaraan te voldoen. We zien dat nu ook in grotere gemeenten bepaalde functies moeilijk of niet vervuld kunnen worden, ook al zijn er dikwijls nog wel voldoende kerkenraads- en collegeleden.

Er zijn ook commissies en werkgroepen, pastorale teams en diaconale medewerkers, leidinggevend in het jeugdwerk enzovoorts die in de loop van de tijd dezelfde tekorten gaan vertonen. We focussen nu echter op de 'bestuurders': de leden van kerkenraad en colleges.

De volgende zijn gegrond op de waarnemingen van de classispredikant en de correspondentie met gemeenten. Er is daarom een onzekerheidsmarge.

De classis telt 134 gemeenten met 138 (wijk)kerkenraden.	
Van 17 gemeenten is onbekend of de bezetting voldoende is.	Dat is ruim 1 op de 10.
Van 56 gemeenten is de bezetting voldoende	circa 4 op de 10.
Van 38 gemeenten is de bezetting kwetsbaar	circa 3 op de 10.
Van 23 gemeenten is bekend dat er tekorten zijn	bijna 2 op de 10. ²

Kijken we naar de 117 gemeenten waarvan het min of meer bekend is hoe het ervoor staat, dan is de helft voldoende bezet, zijn 3 op de 10 kwetsbaar en hebben 2 op de 10 tekorten.

Een voorzichtige conclusie kan zijn: de helft van het aantal gemeenten is kwetsbaar of zit onder het 'gewone' minimum aan bestuurskracht, cijfermatig en kerkordelijk gezien.

Tekorten kunnen zijn:

- minder dan 2 (pastorale) ouderlingen
- minder dan 2 ouderlingen-kerkrentmeester, minder dan 3 leden in het college
- minder dan 2 diakenen, minder dan 3 leden in het college
- geen voorzitter of scriba kerkenraad, voorzitter of secretaris of penningmeester college.

En uiteraard ook combinaties hiervan.

Onder kwetsbare gemeenten verstaan we gemeenten met kerkenraden met een bezetting van meestal het minimum van de kerkorde en/of een groot deel van de leden zit in de laatste termijn. Ondanks verscheidene pogingen zijn er nog geen nieuwe leden te vinden. Velen zijn na een onderbreking van minimaal een jaar na hun aftreden weer terug in kerkenraad of college. En daardoor wordt de gemiddelde leeftijd steeds hoger.

Wanneer er tekorten zijn, kan wel met een maatregel een kleiner aantal worden toegestaan, maar daarmee wordt de last per persoon alleen maar zwaarder. Die last kan ook als groot worden ervaren als er wel aan het minimumaantal wordt voldaan. Er is immers niet alleen een getalsmatige kant. Gemeenten zijn ook kwetsbaar als bijvoorbeeld in een college van kerkrentmeesters hooguit één persoon is die voldoende kennis heeft van beheer van het vermogen en de eisen van kerkorde en wetgeving. In een reactie van een kerkenraad wordt dit een kwalitatief probleem genoemd. Deze kerkenraad signaleert ook dat ambtsdragers en andere vrijwilligers niet meer de energie voor de kerk opbrengen die eerdere generaties hadden.

² Deze cijfers wijzigen steeds weer, in ongunstige zin! In het voorjaar 35 kwetsbare gemeenten en 22 met tekorten.

1.3. De vooruitzichten

Een groot deel van de kwetsbare gemeenten zal voorlopig in die situatie blijven. Een ander deel zal onder de minimumbezetting komen. Eventuele (nood)maatregelen helpen voor een tijd. Gemeenten dreigen om te vallen. Sommige zijn al dicht bij dit punt gekomen. Dit is in 2022 in één situatie voorkomen doordat de gemeente met een andere gemeente is samengegaan. Een ander fusieproces zal binnenkort zijn beslag krijgen. Opschalen door samenwerkingsverbanden of een samengaan lost het probleem echter niet in alle gevallen op. Dan blijft opheffing over.

1.4. Oorzaken

De overtuiging groeit dat de samenleving op een kantelpunt gekomen is. Structuren staan onder druk. Dit is ook te zien bij verenigingen en politieke partijen. Het gemeenschappelijke wordt steeds meer vervangen door het individuele. Er groeien ook wel nieuwe verbanden, maar dan meer als flexibele netwerken waarvoor mensen steeds weer opnieuw kiezen.

Deze ontwikkelingen werken door in de kerken. Men bindt zich niet voor een langere periode, laat staan levenslang. Een tijdje verbonden met de kerk, misschien een paar jaar zich ervoor inzetten en dan weer andere interesses. De kerk is meer een keuzemogelijkheid geworden.

In vele plaatsen was er vroeger een driehoek gezin, werk en kerk. Met de fragmentarisering van het leven is ook de kerk een keuzemogelijkheid geworden. Mensen leven een tijd mee en maken dan weer andere keuzen.

De kerk als gemeenschap voor het leven in de dubbele betekenis van het woord staat daarom onder druk. En deze kanteling heeft ook gevolgen voor het bestuur van deze gemeenschap.

Naast het probleem dat mensen zich niet voor langere tijd willen binden, zijn er ook andere oorzaken waardoor het moeilijker wordt om kerkenraad en colleges voltallig te krijgen. Een selectie uit de redenen die zoal genoemd worden:

- Geloof en kerk nemen niet meer de centrale plaats in die voor velen in het verleden vanzelfsprekend was. Kerkelijke activiteiten zijn een onderdeel van het leven naast zoveel andere dingen.
- De individualisering brengt met zich mee dat het wij-gevoel verzwakt en daarmee het zich verantwoordelijk weten voor de (geloofs)gemeenschap.
- Samen de lofzang gaande houden en daarin dus een actieve taak hebben verschuift steeds meer naar "wat kan ik er halen?".
- Nog steeds zijn er leden van de kerk die opkijken tegen het ambt en zich niet geschikt vinden. In het verleden kon men in de regel bedanken voor de benoeming als er zwaarwegende redenen waren. Dit is nu eerder omgekeerd: "Vind ik redenen om aan de roeping gehoor te geven?"
- De gegroeide praktijk in veel gemeenten om leden eerst persoonlijk te benaderen of zij bereid zouden zijn voor ambt of functie blijkt steeds minder effectief.
- De voorwaarde voor het ambt *het belijdend lidmaatschap* wordt steeds meer een blokkade. Steeds meer gemeenteleden doen geen belijdenis.³ De nadruk op een persoonlijke belijdenis werkt als een rem.

³ Het afleggen van belijdenis van het geloof zoals die nu in kerkorde en dienstboek is vastgelegd is van een relatief jonge datum. In de zestiende eeuw werd het vormsel vervangen door een toelating tot het Avondmaal na een onderzoek door de kerkenraad, waarbij het erom ging dat de catechisant voldoende kennis van het geloof had. Er was geen aparte dienst en geen liturgisch geschrift voor de overgang van dooplid naar belijdend lid. Wel kennen we voorbeelden van vragen, die in het

- De pensioenleeftijd is gestegen en de VUT is afgeschaft. De stijging van de gemiddelde leeftijd vangt dit niet op.
- Maatschappelijke ontwikkelingen brengen met zich mee dat ouderen die voorheen beschikbaar waren, nu meer tijd moeten besteden aan oppassen op kleinkinderen of mantelzorg verrichten. De algemene tendens in de maatschappij, waarbij meer vrijwilligerswerk wordt gevraagd, geeft ook minder beschikbaarheid van vrijwilligers in de kerk.
- Ambtsdragers ondervinden steeds meer kritiek, de keerzijde van het mondiger worden van gemeenteleden.
- De taken en verantwoordelijkheden zijn zwaarder geworden. Met name voorzitters, scriba's/secretarissen en penningmeesters ondervinden hoge eisen die gemeenteleden en/of samenleving aan hen stellen. Er worden meer kennis en vaardigheden verwacht op financieel gebied. Denk aan de ANBI-wet, de eisen van *good governance*, het programma FRIS, de ingewikkelder procedure bij banken als er bestuursmutaties plaatsvinden, de AVG, "groene kerk" en "veilige kerk". Men is veel meer tijd kwijt aan het kerkenwerk dan eerdere generaties.
- Veel kerkelijke procedures worden als ingewikkeld ervaren en de dienstverlening is minder geworden⁴. Men mist voldoende ondersteuning, in het bijzonder als het om vermogensrechtelijke aangelegenheden gaat.
- Mede door de verschuiving van het collegiale (gemeenschappelijke) naar het persoonlijke zijn met name voorzitters kwetsbaarder geworden. Zij worden aangesproken op besluiten en handelingen van de kerkenraad. In de kerk ligt de nadruk op het gemeenschappelijke, maar vele leden denken hier anders over.
- In een krimpsituatie moeten soms lastige besluiten genomen worden.
- De samenleving juridiseert en ook de kerk ondervindt dit.
- Enz.

1.5. De huidige bestuursstructuren lopen vast

a. Een niet meer goed passende bestuursstructuur

In de Protestantse Kerk loopt in steeds meer gemeenten de huidige, strakke structuur van kerkenraad en colleges vast, ook daar waar nog veel vrijwilligers zijn en er wel sprake is van een levende en levendige gemeenschap.

De nadruk op vergaderingen en colleges, lange tijd in de maatschappij toonaangevend, verliest draagvlak. Er is veel meer aandacht voor leiders als personen, voor hun inzet en inbreng, hun optreden en overtuigingskracht. Nu hoeft de kerk niet in alles de maatschappelijke ontwikkelingen kritiekloos over te nemen. Voor het christelijk geloof is het woord gemeenschap essentieel. Om het met lied 970 uit het Liedboek te zeggen: "Wij zijn één in Christus". Losse vlammen doven uit. Losse ranken vinden geen voeding. "Wij zijn Christus' lichaam." Maar de huidige tijd vraagt een nieuwe balans, waarin én de gemeenschap behouden blijft én de roep om een *gezicht*, of anders gezegd een nieuw evenwicht tussen het communale, collegiale en het persoonlijke.

onderzoek gesteld werden. Er zijn ook enige voorbeelden dat de vragen in sommige gemeenten gesteld werden in een kerkdienst. Pas vanaf 1816 was er in de Nederlandse Hervormde Kerk sprake van een dienst met "bevestiging van lidmaten" en werden uniforme vragen vastgesteld. Vanaf 1951 heette deze dienst "de openbare belijdenis des geloofs". Het ging oorspronkelijk om de toelating tot het Avondmaal door instemming met het christelijk geloof. Later ging er meer nadruk liggen op het persoonlijk geloof. In het huidige Dienstboek zet die ontwikkeling zich door.

In Deel II, pagina 56: "8. De openbare belijdenis is de individuele beaming van de doop, verbonden met de doopgedachtenis van heel de gemeente. 9. De doop is innerlijk met het avondmaal verbonden, door tafelgenoten in principe gedoopt zijn."

⁴ Het is echter een gegeven dat met de krimp van de gemeenten en afname van inkomsten ook de Dienstenorganisatie moest inkrimpen. Er is wel een vraag vanuit de gemeenten of bij de gemaakte keuzen de Dienstenorganisatie de juiste prioriteiten heeft gesteld.

b. De variatie van bestuursstructuren

De bestuursstructuur van de Protestantse Kerk in Nederland is het resultaat van een eeuwenlange ontwikkeling. Ze is voor een groot deel een weerspiegeling van de politieke structuur in de tijd van ontstaan en de veranderingen daarna.

In de vorming van episcopale kerken zoals de Rooms-Katholieke Kerk is de opbouw van het Romeinse rijk van grote invloed. Zeker bij deze kerk treffen we een parallel aan van de keizer, namelijk de paus. De bisschoppen, verbonden aan de stedelijke centra, hebben overeenkomsten met de bestuurders in het Romeinse imperium. Er zijn verschillen; de kerk is geen exacte kopie van de staat. Maar invloed is er. Deze is versterkt toen het christendom staatsgodsdienst werd. De structuur bleek uiteindelijk zó sterk dat ze de val van het Rijk in het Westen overleefde. En in het Oosten zette ze zich met de nodige aanpassingen voort.

In de kerken van de Reformatie zien we kerken die nauw verbonden zijn met de vorst van het land naast kerken die de bestuursstructuur van de stad volgen. De kerkenraad ontstaat. In o.a. Nederland doet ook de bovenplaatselijke structuur mee. De vrije kerken nemen óf elementen over zoals classis en synode óf nemen er duidelijk afstand van met nadruk op de zelfstandigheid van de gemeente ter plaatse.

Het presbyteriale stelsel, zoals dat in Nederland gestalte heeft gekregen in de Nederlandse Hervormde Kerk, kent plaatselijk de kerkenraad, met evenals een gemeenteraad door de gemeente gekozen leden. Bovenplaatselijk is er de classis als vervanging van het bisdom, lange tijd genoemd naar een centrale stad. De gewestelijke Staten zien we terug in de Provinciale of Particuliere Synoden. En als de eenheidsstaat (het Koninkrijk) wordt gevormd, komt er een permanente Synode.

Plaatselijk kennen we twee rechtspersonen (gemeente en diaconie) met twee aparte colleges van kerkrentmeesters respectievelijk diakenen. Oorzaak: de diaconie was de verantwoordelijkheid van de kerk, de instandhouding van de eredienst etc. was de verantwoordelijkheid van de overheid.

De Gereformeerde Kerken (en andere kerken) kenden die scheiding tussen rechtspersonen niet en hadden daarom geen aparte colleges, maar in de kerkenraad waren wel diakenen en onder verantwoordelijkheid van de kerkenraad was er een commissie van beheer.

Er is derhalve eerder sprake van een historisch zo gegroeide en door de politieke situatie beïnvloede structuur dan van een principiële keuze.

Een presbyteriaal-synodale kerkstructuur kent een aantal basiselementen, waarmee rekening gehouden moet worden als we een andere opzet kiezen. Eén van die basiselementen: er is een groep mensen die structuur en leiding nodig heeft, anders ontstaat er chaos. In de kerk spreken we van geestelijke leiding, gaven en roeping. Anderzijds is er veel meer variatie binnen de structuur mogelijk dan gewoonlijk wordt gedacht.

Hoe groot de invloed van de maatschappelijke situatie is, is te zien bij verwante kerken in andere landen. De vorm van structuur in Nederland is er een binnen een veelkleurig palet.

Hoe variabel een en ander is, is te zien in de drie kerken die zich hebben voortgezet in de Protestantse Kerk in Nederland. De Nederlandse Hervormde Kerk bleef zoals gezegd dicht bij de structuur van de Staat. De Gereformeerde Kerken in Nederland kenden overeenkomsten, maar maakten op verschillende essentiële punten een andere keuze. Bijvoorbeeld de nadruk op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk, die zich had aangesloten bij het kerkverband. En de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden had een geheel andere praktijk als het ging om de samenstelling van kerkenraad en synode. Deze is nog te zien in de huidige Evangelisch-Lutherse Synode, die bestaat uit een aantal predikanten en een aantal "niet-predikanten".

Binnen een presbyteriaans-synodale structuur kunnen verschillende accenten benadrukt worden, zoals

- concentratie op de gemeente ter plaatse of op de kerk als geheel
- focus op specifieke ambten of leidinggevende taken binnen het ambt aller gelovigen

- een strikt aantal ambten waaronder leidinggevende taken worden ondergebracht of vanuit de taken de ambten ontwikkelen
- spreken over ambten tegenover de gemeente of spreken over verantwoordelijkheid als leidinggevend naast allerlei andere taken en verantwoordelijkheden
- leidinggeven vanuit vergaderingen/colleges of meer door personen of een mengvorm daarvan
- et cetera.

2. De mogelijkheden in de huidige structuur, oplossingen voor de korte termijn

2.1. De interne oplossingen in een gemeente

Wanneer in een college door afwezigheid van een lid of bij het ontstaan van een vacature geen drie personen kunnen vergaderen en besluiten nemen, kan de kerkenraad een ambtsdrager aanwijzen om het college tijdelijk aan te vullen. Deze ambtsdrager wordt geen lid van het college, maar telt wel mee bij de besluitvorming.

De kerkorde biedt de mogelijkheid om gastleden en vrienden kiesrecht te geven. Als dat nog niet in de plaatselijke regeling is opgenomen, kan dat door kerkenraad en gemeente overwogen worden. Dit geeft een ruimere 'vijver om uit te vissen'. Dit geldt ook voor de colleges, waar de kerkorde ruimte heeft voor kerkrentmeesters en diaconaal rentmeesters buiten de kerkenraad.

Indien blijkt dat de vacature niet vervuld kan worden, dan volgt overleg met het breed moderamen van de Classicale Vergadering en kan het breed moderamen een maatregel nemen, waarbij een andere ambtsdrager het college voor langere tijd gaat aanvullen, al dan niet met ondersteuning door deskundige personen of een commissie.

Bij te weinig kerkenraadsleden kan het breed moderamen na overleg met de kerkenraad met een maatregel bepalen dat de kerkenraad minder leden telt dan de kerkorde bepaalt, mits er ten minste vier ambtsdragers zijn en alle ambten aanwezig zijn. Dat wil zeggen: ten minste 1 ouderling, 1 ouderling-kerkrentmeester, 1 diaken, en 1 predikant of kerkelijk werker in het ambt.

Ook hier gaat het niet alleen om de cijfers, maar meer nog om de vraag of kerkenraad en colleges kennis en mogelijkheden hebben om voldoende aan de taken en verantwoordelijkheden toe te komen.

2.2. Aanvulling van buiten de gemeente

De kerkorde geeft daarnaast de mogelijkheid om de kerkenraad of het college aan te vullen met een of meer personen van buiten de gemeente, die door het BMCV worden aangewezen.

Dit is een tijdelijke oplossing, tenzij een lid van een andere gemeente via inschrijving als 'vriend' voor langere duur zitting wil nemen. In het laatste geval gaat het niet om aanvulling van buiten in de eigenlijke zin, omdat betrokkene opgenomen wordt in de gemeenschap van de gemeente en volwaardig lid van kerkenraad en/of college wordt.

Met de aanvulling wordt tijd gewonnen om zich te oriënteren op de toekomst.

De te nemen maatregel is ook een signaal naar de gemeente dat er een crisissituatie is, die niet kan voortduren. De gemeente moet echter niet het gevoel krijgen dat met een tijdelijke aanvulling het probleem toch weer opgelost is. "Later zien we wel weer".

In de praktijk blijkt een praktisch probleem bij dit middel, waarmee we rekening moeten houden. Beschikbare mensen zijn hiervoor moeilijk te vinden. Bij benadering is de reactie dikwijls: "Ik wil me inzetten voor de eigen gemeente; ik kan dit er niet bij hebben." Aanvulling met externen heeft de grootste kans als er vormen van samenwerking zijn tussen gemeenten of als er plannen bestaan voor een samenwerkingsverband of samengaan. Men kent

elkaar, wil met elkaar verder en is eerder geneigd om elkaar dan ook te helpen. De betrokkenen hebben immers een gemeenschappelijk doel voor ogen.

2.3. Samenwerking

In 2018 zijn de mogelijkheden voor samenwerking tussen gemeenten aanzienlijk verruimd. Was er voor die tijd een aantal afgebakende samenwerkingsvormen, nu is er veel meer maatwerk mogelijk.

Samenwerking kan op allerlei terreinen van het kerkelijk leven. Soms gaat het om een enkele activiteit van korte duur. Het andere uiterste is zowat alles samen doen en besturen. Daartussen zit van alles.

Enige voorbeelden:

- gezamenlijke diensten (af en toe of structureel)
- gezamenlijk jeugdwerk
- een diaconaal project
- een predikant aan twee of meer gemeenten verbinden via een samenwerkingsovereenkomst, waarin kerkenraden zich verantwoordelijk weten voor een goede werkverdeling
- et cetera.

Samenwerking kan ook op bestuurlijk gebied.

- De colleges van diakenen resp. van kerkrentmeesters van twee of meer gemeenten ontmoeten elkaar regelmatig en versterken elkaar, of
- De colleges vormen een gemeenschappelijk college. Dat wil zeggen: een gemeenschappelijk college behartigt alle diaconale resp. kerkrentmeesterlijke zaken van de twee (of meer) gemeenten, terwijl de gemeenten en haar kerkenraden wel apart blijven. Elke kerkenraad stelt zelf beleid, begroting en jaarrekening vast, maar het gemeenschappelijk college voert de taken voor de betrokken gemeenten uit.
- Ditzelfde kunnen de kerkenraden doen. Regelmatig ontmoeten en elkaar versterken, of
- Een gemeenschappelijke kerkenraad geeft leiding aan twee of meer gemeenten, die officieel zelfstandig blijven maar wel één bestuur hebben.
- Men kan ook kiezen voor een deel van de taken gemeenschappelijk en het andere deel apart.
- Bij een gemeenschappelijke kerkenraad of college kan de besluitvorming bij meerderheid, maar ook per kerkenraad of college apart.
- Er blijven aparte kerkenraden en colleges in elke gemeente, maar uit die kerkenraden en/of colleges worden leden aangewezen die een gemeenschappelijk orgaan vormen, dat leiding geeft aan dat deel van het kerkelijk leven waarin men samenwerkt. Besluitvorming kan aan dit orgaan worden opgedragen of bij de aparte kerkenraden en colleges gelaten worden.

En zo zijn er nog verschillende varianten te bedenken.

De twee belangrijkste voordelen zijn:

- Twee weten en kunnen meer dan één. De krachten en de kennis worden gebundeld.
- Wanneer een gemeenschappelijke kerkenraad of gemeenschappelijk college optreedt als kerkenraad of college voor alle gemeenten, dan is het voldoende als men volstaat met minimaal 1 predikant (of kerkelijk werker), 2 ouderlingen, 2 ouderlingen-kerkrentmeester en 2 diakenen uit de gemeenten samen en per college 2 ambtsdragers en een diaken resp. kerkrentmeester uit de gemeenten samen. Uit elke gemeente moet echter ten minste 1 ouderling, 1 ouderling-kerkrentmeester en 1 diaken komen, om samen met de predikant als kerkenraad te kunnen optreden als dat in voorkomende gevallen nodig is.

Men moet er tegen waken dat de samenwerking leidt tot een gevoel van meer afstand tussen de gemeente en de leidinggevende organen. Een uitdaging is ook om de taken van de afzonderlijke ambtsdragers en collegeleden niet zwaarder te maken. En van de gemeenten wordt gevraagd om elkaar als gelijkwaardigen te zien, wat vooral belangrijk is bij ongelijke grootte.

2.4. Schaalvergroting door samengaan

Wanneer gemeenten samengaan is er een grotere vijver om uit te vissen om zo leden voor de kerkenraad en colleges te vinden. Voor de afzonderlijke ambtsdragers en collegeleden is er meestal sprake van ontzorgen. Taken kunnen beter verdeeld worden.

De schaalvergroting biedt ook kansen om binnen de ene gemeente de veelkleurigheid meer tot zijn recht te laten komen en meer variatie aan activiteiten aan te bieden. Afhankelijk van de grootte van de nieuwe gemeente kunnen er vaak meerdere personen als predikant en/of kerkelijk werker werkzaam zijn.

Samengaan van gemeenten van ongelijke grootte vraagt een extra inspanning. We kennen voorbeelden waarin gemeenteleden zeggen dat ze mochten aanschuiven, maar niet als volwaardige partner werden gezien. Het is dus zaak om de gelijkwaardigheid van gemeenten te benadrukken en zo een gevoel van annexatie te voorkomen.

Daarnaast is er de locatie. Binnen een woonplaats of dicht bij elkaar liggende plaatsen is de kans groter dat het wij-gevoel ontstaat dan als het een groter geografisch gebied betreft. Het samengaan binnen een dorp of stad geeft een ander gevoel dan het samengaan van gemeenten in verschillende plaatsen.

Het gevoel speelt ook een rol als men als geloofsgemeenschap verweven is met het dorp. Het is weer een stap in verbrokkeling van het leven. Voor het grootste deel van de bevolking is er afstand gekomen tussen wonen, werken en winkelen (en ook tussen wonen en scholing). Men leeft in verschillende werelden: thuis en werk/winkel/school. Bij kerkelijke schaalvergroting, zeker als die kerksluiting met zich meebrengt, worden het de verschillende werelden van wonen, winkelen, werken en kerken. En wekelijks uit kerken gaan kan in de beleving lijken op wekelijks naar de supermarkt.

Een nuancering is wel op z'n plaats. Voor een deel van de gemeenten geldt al lang dat de kerk niet in de buurt van het huis van velen van de gemeenteleden staat.

Er heeft een verschuiving plaatsgevonden. De vroegere lokale eenheid van wonen, werken en kerken is uiteengevallen in verschillende verbanden. Men heeft burens, men heeft collega's, men heeft familie, men heeft vrienden en men heeft ook een kerkelijke gemeenschap. Met als gevolg: wisselende en ook meer tijdelijke verbanden. Van een vaste, bestendige structuur naar een samenstel van netwerken.

Ook hier zijn de ontwikkelingen in de maatschappij van invloed op de kerk. Het bestendige vaste (sociale) verband versus steeds weer keuzen maken. Participeren als medeverantwoordelijke versus participeren als vooral een consument.

Bij samengaan kan men kiezen voor lokale raden in de verschillende woonkernen. Het voordeel daarvan is dat bijvoorbeeld eredienst en pastoraat onder een gedelegeerde verantwoordelijkheid in de kern zelf liggen, wat de betrokkenheid van de gemeenteleden bevordert. Er is ook een nadeel: lokale raad en kerkenraad kunnen tegenover elkaar komen te staan, zodat ze na het samengaan innerlijk weer uit elkaar groeien.

Het genoemde voordeel met verscheidene predikanten en/of kerkelijk werkers te kunnen werken, vraagt een investering in de teamvorming. Voorkomen moet worden dat zij langs

elkaar heen werken of zelfs in de beleving van de gemeente en/of van zichzelf elkaars concurrenten worden.

2.5. De oplossingsrichting 'kleinere kerkenraad met of zonder colleges' van Lichter Ingevuld

We volgen de tekst van de nota van januari 2021, hoewel nog niet helemaal duidelijk is hoe de voorstellen zich verhouden tot de kerkorde en wanneer ze dus wel kunnen worden toegepast en wanneer niet.

De nota geeft in 4.2.1. aan dat het al mogelijk is om met een kleinere kerkenraad te werken met een minimum van 1 predikant, 1 ouderling, 1 ouderling-kerkrentmeester en 1 diaken, wat overeenkomt met ordinantie 4-6-3. Dit kan door middel van een maatregel van het breed moderamen van de Classicale Vergadering (ord. 4-6-5).

De nota noemt daarnaast de mogelijkheid dat in een kerkenraad ook leden zonder ambt zouden zitten.⁵ De kerkorde echter biedt die mogelijkheid niet.

Voor het beheer kan gekozen worden, met goedkeuring van het breed moderamen, voor een kerkenraad zonder colleges of met één college. Deze ruimte wordt al geboden in Generale regeling 12 artikel 2, waarbij rekening gehouden wordt met de omvang van de vermogensbestanddelen.

Gemeenten krijgen hierdoor meer ruimte om zelfstandig voort te bestaan. Er zijn minder mensen nodig in de leidinggevende organen.

Er wordt allereerst aan kleine, niet complexe gemeenten gedacht. Immers, bij minder mensen wordt per kerkenraadslid een bredere kennis gevraagd en meer verantwoordelijkheid. Voorkomen moet worden dat nog minder mensen bereid zijn lid van de kerkenraad te worden. Bij wat grotere of meer complexe gemeenten is dan ook nodig dat taken verdeeld worden tussen kerkenraadsleden en anderen.

Als er geen aparte colleges zijn, moet het CCBB moet voor meer zaken toestemming verlenen, wat de werkdruk voor dat college en zijn beleidsondersteuners verzwaaert.

2.6. Er is veel mogelijk

Sinds 2018 is er veel meer mogelijk. Dit is nog niet bij alle gemeenten bekend. Met de nieuwe regels en de nodige creativiteit kan in vele gevallen met voldoende bestuurskracht leiding gegeven worden aan de geloofsgemeenschap. In vele gevallen zullen bovenstaande mogelijkheden voorlopig voldoen.

We hebben echter gezien dat niet alle mogelijkheden benut kunnen worden omdat ook daarvoor de mensen ontbreken.

Ook zijn er in toenemende mate situaties waarin de oplossingen alleen maar uitstel betekenen. Er is een veel fundamenteeler aanpak nodig.

Gaat het om samenwerking tussen gemeenten, dan is de nadruk op de zelfstandigheid van gemeenten een remmende factor. Dit klemt des te meer daar er voor kerkordelijke regels allerlei afwijkingen en noodoplossingen zijn. Nu kan er niet een absolute regel zijn, die precies bepaalt wanneer een gemeente zelfstandig kan zijn en wanneer niet. Maar meer duidelijkheid is wel behulpzaam.

⁵ In 1.5b hebben we al aangegeven dat er variaties zijn binnen het ene presbyteriaal-synodale stelsel. Er zijn kerken buiten Nederland die in de lijn van dit voorstel hun kerkenraden samenstellen. Echter, men maakt geen onderscheid tussen leden met een ambt en leden zonder een ambt. Men maakt onderscheid tussen de verschillende functies (diensten) binnen de kerkenraad.

3. Het roer om: De uitgangspunten

3.1. Een ander startpunt kiezen

Bij de vorming van de Protestantse Kerk in Nederland is bewust gekozen voor zoveel mogelijk continuïteit. Het proces van Samen-op-Weg was ingewikkeld genoeg. De keuze voor een radicaal aangepaste bestuursstructuur zou veel extra tijd gekost hebben.

In 2013 is bij de evaluatie van de kerkorde op detailniveau wel wat aangepast, maar die aanpassingen blijken niet genoeg te zijn.⁶ In dat jaar werd in de generale synode gesproken over de nota 'Het ambt in discussie', waarin scriba dr. Arjan Plaisier veel van de zaken noemt die we hier aan de orde stellen. Over bijvoorbeeld de drieslag predikant-ouderling-diaken zegt hij: "Er zijn ook andere invullingen van het ambt denkbaar, waarbij met name aan het missionaire ambt gedacht kan worden." En: "Er kan ook wat ontspannen omgegaan worden met de samenstelling van een kerkenraad en de keuze van de ambten." In deze nota wordt het tekort aan ambtsdrager al als serieus probleem betiteld. Nu we negen jaar verder zijn, is dit probleem inderdaad een serieuze bedreiging voor het voortbestaan van steeds meer gemeenten.

Laten we tegenover het steeds weer oprekken van de bestaande structuur gaan bouwen vanuit de lokale geloofsgemeenschap. We willen dit doen in de lijn van 'Waar een Woord is, is een weg'. Met deze nota willen we blijven bij de presbyteriaal-synodale structuur, maar wel met de "veranderingen (...) om de kerk 'bij de tijd' te houden".⁷ In onze voorstellen gaan we wel een stap verder (zie 4.3.).

We beginnen met de vraag wat de lokale geloofsgemeenschap nodig heeft om kerk te zijn naast de vijf basistaken die in Lichter Ingevuld worden genoemd.

3.2. Zonder leiding gaat het niet

Er is leiding nodig. Mensen moeten deze verantwoordelijkheid op zich nemen. Anders wordt het een chaos of geldt het recht van de sterkste.

Met de woorden van 'Waar een Woord is, is een weg': "De kerkenraad ziet erop toe dat de gemeente *christelijk* blijft. Dat de gemeente verbonden blijft met de bron. Dat de gemeente een gemeenschap is van broeders en zuster voor en met elkaar die zich door God laten zenden in de wereld. Leiding geven dient de eenheid van de gemeente. Bij geestelijk leidinggeven hoort daarom ook het wijzen op de eenheid in Christus en daar als kerkenraad zelf ook uitdrukking aan te geven."⁸

Met diezelfde nota zoeken we naar ruimte, want "ruimte is nodig om ruim baan te geven aan creatieve of noodzakelijke oplossingen die horen bij een plaatselijke situatie".⁹ Er blijkt echter nog veel meer ruimte nodig te zijn dan begin 2016 werd gedacht.

⁶ Het ambt in discussie. Generale Synode November 2013, LWK 13-03.

⁷ Waar een Woord is is een weg, pag. 13.

⁸ Idem, pag. 16.

⁹ Idem, pagina 21.

3.3. Herbronnen

Bij herbronnen wordt meestal een direct of een indirect beroep gedaan op de Schrift, in het bijzonder de nieuwtestamentische gemeente. Er zijn vijf manieren om met de gegevens om te gaan.

- i) Vanuit de apostelen naar bisschoppen: de episcopale lijn.
- ii) Een keuze tussen blijvende en tijdelijke 'ambten'. Een reductie, in gereformeerd protestantisme dikwijls drie (predikant, ouderling en diaken): de presbyteriale lijn.
- iii) De gelijkheid in Christus, de gemeenteleden samen beslissen: de congregationalistische lijn.
- iv) De gavengerichte lijn: de Geest geeft gaven, de gemeente (h)erkent ze en geeft er een passende taak bij.
- v) De veelkleurigheid, paulinische, johanneïsche en andere gemeenten, en ook verschillen tussen de gemeenten in de Brieven van Paulus. Er zijn verschillende typen tegelijk, naar wat nodig is.

Conclusie: er is niet één bepaalde bestuursstructuur direct aan de Schrift te ontlenuen. Wel is te zien dat er een vorm van leiding in de kerk nodig is. Mensen worden daartoe geroepen met de belofte dat ze geleid worden door de Heilige Geest. Gaat het te ver als we zeggen dat de Geest qua vormgeving varieert en daarbij ziet naar tijd en plaats? De constante is wel de roeping die tot mensen komt. Zij kiezen niet zichzelf, maar worden gekozen.

De noodzaak van leiding is in algemene zin zo voor elke beweging. Ze kan niet zonder organisatie. En een organisatie kan niet bestaan zonder in beweging te blijven.

3.4. Samen kerk

Er is leiding nodig binnen een geloofsgemeenschap. Maar er is ook een band tussen geloofsgemeenschappen, want Christus kan niet gedeeld zijn. De zorg voor elkaar is ook bovenplaatselijk in het ene Lichaam van Christus.

Die uit zich in onze kerk door de classicale vergadering en generale synode, daarin bijstaan door de bovenplaatselijke colleges en dienstenorganisatie.

Leiding geven is in de eerste plaats elkaar dienen en bijstaan. Daarbij horen wel afspraken zoals een kerkorde en mogelijkheden om in te grijpen als er iets vastloopt.

3.5. Wat nodig is

Zoeken we naar wat nu nodig is voor de geloofsgemeenschappen en het bovenplaatselijk verband, dan zoeken we een structuur met behoud van het eigene van kerk-zijn. Dit eigene is in ieder geval het geestelijke aspect van leidinggeven: men weet zich in dienst van God ten dienste van zijn Kerk. We zoeken vanuit dat essentiële gegeven van kerk-zijn naar een structuur, die

- a) uitgaat van roeping
- b) in de praktijk werkbaar is
- c) flexibel én herkenbaar is
- d) aangezien de kerk ook deel van de samenleving is, verantwoordelijkheid toewijst en
- e) helder is in omgang met elkaar en met anderen, in vermogensbeheer, in een verantwoord gebruik van de grondwettelijke vrijheden¹⁰, e.d.

¹⁰ Een recent voorbeeld hiervan is in de afgelopen jaren te vinden. De kerk heeft de grondwettelijke vrijheid om zelf te bepalen of zij lock-down regels van de overheid opvolgt, maar heeft tegelijkertijd de roeping om én oog te houden voor de volksgezondheid én geen onnodige maatschappelijke aanstoot te geven.

Dit zoeken brengt ons in het spanningsveld tussen radicale vernieuwing (alsof je bij nul kunt beginnen) en verbondenheid met de eeuwenlange traditie (die niet knellend mag zijn).

Onze protestantse traditie hoeft vernieuwing niet in de weg te staan. De huidige invulling van de presbyteriaal-synodale structuur door de Protestantse Kerk mag genuanceerd worden. Dat laat ons de veelkleurigheid binnen de verwante kerken zien. We melden ook de creativiteit in meerdere gemeenten om “de in de ordinanties genoemde taken”¹¹ te verrichten ook als er verschillende vacatures zijn.

De eigen kerkelijke geschiedenis van de Protestantse Kerk en haar voorlopers is evenmin statisch. Termen zoals ambt hebben een ontwikkeling doorgemaakt. Ambt had in de zestiende eeuw niet dezelfde betekenis als nu. Men sprak van de diensten in de kerk (meestal: Dienaar des Woords, Ouderling en Diaken). Bij elke dienst hoort een opdracht, een taak, en dat is de oorspronkelijke betekenis van het woord ambt. Als we spreken van een ambtsdrager, dan is het in die zin.

Sommigen in de gemeente worden geroepen om leiding te geven. Zij dragen dat ambt, die verantwoordelijkheid, en mogen dan ook in collegiaal verband als kerkenraad beslissingen nemen voor de gemeente.

Vanuit deze uitgangspunten komen we in het volgende hoofdstuk met voorstellen.

¹¹ Vergelijk Ordinantie 4-6-5.

4. Het roer om: Voorstellen

De voorstellen in dit hoofdstuk gaan over de structuur van leidinggeven in de kerk. We gaan daarbij uit van levende geloofsgemeenschappen. We weten dat er ook gemeenten zijn die qua omvang, leeftijdsopbouw en betrokkenheid dreigen uit te doven. Een groot aantal gemeenten staat op de tweesprong: revitalisering of met krimpen een ondergrens bereiken. Voor begeleiding van revitalisering zijn verscheidene scenario's en mogelijkheden.

Op de achtergrond speelt de vraag naar een levende gemeenschap een essentiële rol. Het is een blijvende uitdaging om als gemeenten zich te bezinnen op het gemeente-zijn, de gave en de taak van de kerk in deze wereld. Alle aanpassingen in de structuur falen als er geen levende geloofsgemeenschap is, hoe veelkleurig die ook kan zijn.

Opnieuw verwijzen we naar visiedocumenten e.d. van de Generale Synode, want in dit rapport spreken we over de kerkelijke structuur.

De voorstellen komen niet in de plaats van het stimuleren van samenwerking tussen gemeenten. Ook als er meer ruimte komt, zal dikwijls samenwerking de gemeenten ten goede komen.

4.1. Leiding in de geloofsgemeenschap

In de kerkorde artikel V-1 wordt gesproken van de geestelijke aard van het leidinggeven.

“Om de gemeente bij het heil te bepalen en bij haar roeping in de wereld te bewaren is van Christuswege het openbare ambt van Woord en Sacrament gegeven. Met het oog op deze dienst onderscheidt de kerk het ambt van predikant, het ambt van ouderling, het ambt van diaken alsmede andere diensten in kerk en gemeente.”

In de gemeente is een groep mensen die verantwoordelijkheid dragen: kerkenraad geheten. Een ruimere groep om de kerkenraad heen kan daarin ondersteuning geven. De kerkenraad geeft leiding, maar hoeft niet het hele kerkenwerk zelf uit te voeren. Hij geeft daarin ook leiding aan allen die taken in de geloofsgemeenschap op zich genomen hebben.

Uitgangspunt is dat voor elke geloofsgemeenschap een leidinggevend lichaam is. Daarbij geldt: wat lokaal kan, wordt lokaal gedaan. Wat niet lokaal kan, wordt bovenplaatselijk geregeld vanuit de zorg voor elkaar. In de reacties is gevraagd naar duidelijke grenzen.

Als we dan denken vanuit wat nodig is om als geloofsgemeenschap kerk te zijn, wat er gedaan moet worden en wie daarvoor nodig is, dan komen we tot het volgende:

- a) Er is een geloofsgemeenschap die viert, leert, enzovoorts.
- b) De geloofsgemeenschap vraagt een groep van actieve mensen ter plaatse. We spreken van roeping. Als de gemeente kiest, roept God zelf tot deze dienst (zie Dienstboek deel II orden bevestiging van ambtsdragers).
- c) Er is een geloofsgemeenschap die mensen aanwijst die samen leiding geven. Zij vormen de kerkenraad.
- d) Die geloofsgemeenschap, of die nu veel of weinig bezit (vermogen) heeft, vraagt ook verantwoordelijkheid van mensen die het vermogen beheren. De wetgeving van overheidswege stelt daarvoor regels, waaraan moet worden voldaan. De grootte van vermogen is van invloed op de invulling van die verantwoordelijkheid. De omvang van het vermogen en de complexiteit van de samenstelling van het vermogen hebben in-

vloed op de mate van verantwoordelijkheid en vereiste kennis. Daarom is het noodzakelijk dat de kerk met name op dit punt heldere regels stelt, die aansluiten bij de nationale en Europese wetgeving. Flexibel én helder, met goed onderscheid tussen wat wel en wat niet lokaal kan. Er moet zo min mogelijk grijs gebied zijn op het gebied van het beheer.

- e) Als leidinggeven niet langer lokaal kan worden ingevuld, kan gedacht worden aan een kerkenraad voor meer dan één geloofsgemeenschap. De geloofsgemeenschappen samen vormen dan één gemeente. De kerkenraad als overkoepelend bestuur delegeert wel taken en verantwoordelijkheden naar lokale besturen, die kernraden of locatieraden of lokale raden genoemd zouden kunnen worden. Deze structuur kan vergeleken worden met het huidige model kerkenraad met werkgroepen (ordinantie 4-9), maar we bedoelen een ruimere en meer flexibele vorm. Vanuit het principe dat lokaal gebeurt, wat lokaal kan, zal zoveel mogelijk gedelegeerd worden naar de lokale raden. Tussen de uitersten “zelfstandige geloofsgemeenschap met eigen kerkenraad” en “gemeente met meer dan één geloofsgemeenschap en één kerkenraad zonder lokale raden” is veel variatie mogelijk in wat gedelegeerd kan worden.¹² Een bijzondere vorm van een lokale raad is de wijkkerkenraad. Vraag is of deze als aparte vorm in de kerkorde moet blijven of als variant binnen ons voorstel past. Binnen een stad of groter dorp kunnen dan onder één kerkenraad verschillende geloofsgemeenschappen zijn. Er is terechte vrees voor een aparte bestuurslaag. Het hier geschetste model bedoelt dit niet. Het gaat om één bestuur, waarin verschillende zaken lokaal uitgevoerd worden door een groep mensen die hiervoor door de kerkenraad bevoegdheid hebben ontvangen. Roeping en verkiezing van hen vindt bij voorkeur wel door en vanuit de lokale geloofsgemeenschappen plaats.
- f) Een alternatief voor d), de vorming van één gemeente met een aantal geloofsgemeenschappen, is het samenwerkingsverband van een groep gemeenten, die niet alleen een gezamenlijk college van beheer hebben, maar ook een gezamenlijke kerkenraad. In deze vorm blijft het nodig om een (minimale) kerkenraad in elk van die gemeenten te hebben, waarbij de ervaring van twee bestuurslagen eerder dan bij d) kan optreden. In sommige situaties kan deze vorm wel de voorkeur hebben.
- g) Ook als een gemeente voldoende bestuurskracht heeft om zelfstandig te kunnen zijn, verdient het aanbeveling om vormen van samenwerking te zoeken, enerzijds om gemeenten te helpen die niet voldoende mensen hebben om kerkenraad en college(s) te bezetten en anderzijds om gestalte te geven aan de gezamenlijke opdracht in de samenleving vanuit het Evangelie.

4.2. Kerkenraad en college(s)

Er is minstens één leidinggevend orgaan: de kerkenraad. Naast de kerkenraad voor één gemeente kunnen er dus ook kerkenraden zijn voor een aantal gemeenten samen, waarbij in die afzonderlijke gemeenten kleine lokale (kern)raden functioneren. Deze lokale raden zijn nodig te voorkomen dat de schaalvergroting tot vervreemding leidt.

¹² Een paar voorbeelden van te maken keuzen: 1. Is de lokale raad verantwoordelijk voor de inhoud van de kerkdienst of is er centrale aansturing uit de kerkenraad, 2. Heeft de predikant pastoraal overleg op lokaal of op centraal niveau, of op beide. 3. Zijn er diaconale taken gelegd bij de locatieraad of niet. Enz.

Er is één college van beheer. Lichter Ingevuld heeft de mogelijkheid als uitzondering genoemd. Wij stellen voor om dit als algemene regel te hanteren. Indien gewenst kan een gemeente kiezen voor twee afzonderlijke colleges voor de gemeente respectievelijk de diaconie. Eventueel kunnen twee colleges verplicht worden gesteld bij zeer grote vermogens of bij grotere gemeenten met wijkgemeenten.

Is er één college, dan zijn er wel gescheiden kassen en boekhoudingen voor de gemeente en voor de diaconie.¹³

Wijziging KO XIII-1 De zorg voor de vermogensrechtelijke aangelegenheden van de gemeente berust bij de kerkenraad, die de verzorging toevertrouwd aan het college van beheer.

In ordinantie 11 wordt vervolgens de mogelijkheid geboden om met twee colleges te werken.

Onder voorwaarden kunnen kerkenraad en college van beheer samenvallen zoals aangegeven in Lichter Ingevuld. Eén van die voorwaarden is dat er voldoende kennis aanwezig is van vermogensrechtelijke zaken. Is die kennis er niet, dan is samenwerking met een of meer andere gemeenten nodig.

Of het noodzakelijk is om gemeente en diaconie als afzonderlijke rechtspersonen te handhaven of dat het mogelijk is om binnen één rechtspersoon met verschillende kassen te werken, vraagt nader onderzoek. Zoals gezegd is het niet de bedoeling dat diaconale en niet-diaconale gelden bijeengevoegd worden.

Als de rechtspersoonlijkheid diaconaal en niet-diaconaal bij de gemeente ligt, en er één college van beheer is, dan blijft dat de bestemming van de gelden verschillend is. De kerkenraad is daarvoor verantwoordelijk. Bij één rechtspersoon is het wellicht wel mogelijk om met één boekhouding te werken waarin het diaconale en niet-diaconale onderscheiden wordt.

Kernwoord bij dit alles is: flexibiliteit.

Beheer vindt lokaal plaats waar dat kan, bovenplaatselijk waar dat nodig is.

Met bovenplaatselijk wordt niet bedoeld een college van beheer bij een gemeente met één kerkenraad, die uit meerdere geloofsgemeenschappen bestaat. Het gaat hier om samenwerking, waarin zelfstandige gemeenten een gemeenschappelijk college hebben. Dit college heeft dus te maken met meer dan één kerkenraad. Elke kerkenraad behoudt daarbij zijn bevoegdheid.

De verantwoordelijkheid voor de leiding van de gemeente of voor het beheer vraagt een minimaal aantal leden voor kerkenraad en college. De bezetting mag niet te klein zijn, opdat niet een of twee mensen “de dienst uitmaken”. Bij een klein aantal leden is de belasting per persoon al snel te groot. De bovenplaatselijke organen dienen goed toezicht te houden om dit te voorkomen. Het is moeilijk om een vaste ondergrens te hanteren, omdat situaties verschillend zijn. Het is maatwerk.

Wanneer er één college van beheer is, kan worden volstaan met drie leden van dat college. Wanneer er minder dan drie zijn, zal in de regel samenwerking nodig zijn.

Voor de kerkenraad geldt dan dat naast de predikant of kerkelijk werker er bij voorkeur twee leden van het college van beheer, aangevuld met andere leden zijn. Afhankelijk van de grootte en complexiteit van de gemeente en de in te vullen functies kan in de regel de minimale bezetting op vijf kerkenraadsleden gesteld worden.

¹³ Als gevraagd wordt of bij één beheercollege met gescheiden kassen de administratie niet ingewikkelder wordt, is het antwoord dat dit een reden kan zijn om wel met twee colleges te werken. Anderzijds zijn er meerdere gemeenten die een administrateur hebben die werkt voor zowel het college van diakenen als het college van kerkrentmeesters.

4.3. Ambten

We stellen voor de strakke regel van de drie ambten los te laten.

Deze regel schrijft voor dat de kerkenraad bestaat uit dragers van deze drie: predikant, ouderling en diaken.¹⁴

In een veelkleurige structuur mag een gemeente hiervoor wel blijven kiezen (dus niet: u mag geen kerkenraad hebben met predikant, ouderlingen en diakenen). Maar het moet niet. Het kan ook anders.

In een aantal reacties wordt hiertegen bezwaar gemaakt. Er is o.a. een verwijzing naar "Geroepen door Christus", maar dit rapport stelt in 4.4. dat de driedeling veel te bieden heeft, maar niet rechtstreeks tot het Nieuwe Testament is te herleiden. Het noemt in 5.4 ook de mogelijkheid van een vierde ambt en doorbreekt zo de driedeling.

Er wordt ook een verwijziging gedaan naar de gereformeerde belijdenis. In de Nederlandse Geloofsbelijdenis staat inderdaad in artikel 30 dat de opzieners en diakenen met de herders een raad van de kerk vormen. De Dordtse Kerkorde van 1619 wijkt hiervan af door te spreken van vier diensten: dienaren des Woords, doctoren, ouderlingen en diakenen. En in artikel 37/38 worden de diakenen van de kerkenraad uitgesloten tenzij het aantal ouderlingen zeer klein is, maar is wel de plaatselijke overheid met één of twee adviserende leden vertegenwoordigd. De diakenen komen apart bij elkaar, onder goed opzicht van de dienaren (art. 40).

Hoe dat 'anders' gestalte krijgt, is nog verder te ontwikkelen. Het is daarbij wel nodig dat herkenbaar blijft wie welke verantwoordelijkheid draagt.

Vanuit artikel V-1 blijven we spreken van 'het openbare ambt van Woord en Sacrament', maar zouden we het tweede deel van dit artikel als volgt willen formuleren: 'Met het oog op dit ambt onderscheidt de kerk verschillende leidinggevende en andere diensten in kerk en gemeente.'¹⁵

In ordinantie 4 zouden we voor de kerkenraad een vergelijkbare formulering kunnen gebruiken als die voor de evangelisch-lutherse synode (ordinantie 4-21-2):

De kerkenraad bestaat uit ten minste x leden, te weten één of meer predikanten en ten minste y niet-predikanten.

NB! Lees voor "predikanten" zowel de predikanten als die kerkelijk werkers die in de besluiten van de synode voorlopig met "pastor" worden aangeduid.

¹⁴ De huidige praktijk laat zien hoe kunstmatig deze verdeling is geworden. Met name bij de ouderlingen is een veelkleurigheid ontstaan, waarbij allerlei functies geperst worden in het ene ambt. Met niet veel moeite kan men tot een tiental typen komen. Maar ook bij predikant en diaken zijn de varianten aanwezig. In feite staat de leer van drie afgebakende ambten op gespannen voet met de praktijk van invulling van de nodige functies in de gemeente, maar vanwege de lange traditie wordt de spanning als noodzakelijk gegeven ervaren.

"Ambt" als term heeft een lange geschiedenis. Het kan lonend zijn om terug te gaan naar de oorspronkelijke betekenis, die in de 16^e eeuw ook bedoeld werd bij het ontstaan van de grondgedachte van de kerkelijke structuren. Ambt is een taak, een opdracht, iets om te doen. Er zijn mensen nodig om die taken, die ambten uit te voeren. Zij heten dienaren of diensten. En bij elke taak horen bevoegdheden. Is de taak leidinggeven, dan horen daar ook de bevoegdheden bij om te kunnen leidinggeven. In de kerk: geestelijk leidinggeven. Dat levert geen status op, maar wel verantwoordelijkheid en erkenning dat de gemeente door iemand te roepen ook die verantwoordelijkheid toebedeelt. Dienstboek deel II "Geloof u dat u in uw verkiezing door deze gemeente door God zelf tot deze dienst bent geroepen?"

¹⁵ Voor leidinggevende diensten van hen die lid van de kerkenraad zijn kan desgewenst het woord "ambtsdrager" in gebruik blijven. Het al dan niet veranderen van termen is een apart onderwerp.

Voor leidinggevende diensten wordt men door de gemeente van Christuswege geroepen¹⁶ om lid te worden van de kerkenraad. Het gaat om “een dienst aan Christus, en zo dienst aan de gemeente en aan de wereld”.¹⁷

In een aantal reacties werd aangegeven dat men moeite had met het woord roeping en deze ook niet altijd heeft ervaren. Toch willen we deze term handhaven om aan te duiden dat men niet eigenstandig beslist buiten de gemeente van Christus om.

Zoals nu een kerkenraad bestaat uit predikanten, ouderlingen (en ouderlingen-kerkrentmeester) en diakenen, zo zal ook die kerkenraad bestaan uit mensen met verschillende taken en verantwoordelijkheden in de gemeente. Maar zoals ook nu het geval is, is men in de vergaderingen van de kerkenraad allereerst kerkenraadslid met de anderen en draagt men gezamenlijk de verantwoordelijkheid zoals aangegeven in de kerkorde.¹⁸ Daarbij is nodig dat voor de verschillende aandachtsvelden (de vijf basistaken) voldoende kennis aanwezig is. Waar die op bepaalde punten ontbreekt is samenwerking tussen gemeenten aan de orde.

We stellen wel voor om te blijven spreken van predikanten. Afhankelijk van de huidige discussie in de kerk gedifferentieerd in academisch en hbo-opgeleide voorgangers met verschillende benamingen. Voor het gemak vatten we hen samen onder de naam “predikanten”¹⁹.

Binnen de kerkenraad en het college van beheer zijn een voorzitter en een scriba/secretaris niet alleen voor de goede gang van zaken in en buiten de vergaderingen noodzakelijk, maar ook om gemeente respectievelijk diaconie te vertegenwoordigen in het maatschappelijk verkeer en in het rechtsverkeer.

4.4. Opleiding

Voor deze predikanten blijft een goede opleiding en een toelating vanwege de kerk. Er blijven regels voor bevoegdheid en herkenbaarheid. Een van de redenen hiervoor is de vraag naar herkenbaarheid vanuit overheid en samenleving, mede ook in het toekennen van een zich mogen beroepen op geheimhouding. Maar voor dit onderwerp verwijzen we naar de lopende discussie in de generale synode.

4.5. Mozaïek

De nieuwe gemeenten uit pioniersplekken vallen niet langer in de categorie buitengewone gemeenten en kennen evenmin allerlei uitzonderingen op de ‘gewone’ gemeenten, maar ze zijn een deel van een werkelijke *mozaïek* van *gewone* gemeenten. Wel is het nodig om d.m.v. naamgeving de gemeenten die grondgebied delen van elkaar te onderscheiden. Dit kunnen we bereiken door de basisregels, die voor alle gemeenten gelden, te vereenvoudigen en te verruimen. Middels de plaatselijke regeling kan nadere invulling gegeven worden aan de vorm van gemeente-zijn. Uitzondering hierbij zijn de huisgemeenten, zoals ze worden genoemd in ordinantie 2-5-10 t/m 13.

¹⁶ Kerkorde artikel V-4.

¹⁷ Nieuwe Toelichting op de Kerkorde, Utrecht 2019, 107.

¹⁸ In de classale vergadering van mei 2022 is in een van de groepen bezwaar gemaakt tegen het opheffen van ambten. We pleiten niet voor het opheffen van ambten (eventueel wel een andere naam zoals de oudere term “diensten” of “dienaren”) maar om meer variatie aan leden binnen de kerkenraad. Iemand is *als kerkenraadslid* geroepen om geestelijk leiding te geven aan de gemeente.

¹⁹ Zie voor de argumentatie het synoderapport *Ambtstheologie Geroepen door Christus* (2022), 4.2.

Een aantal gemeenten maakt bezwaar, omdat “mozaïek” verhullend taalgebruik kan zijn voor verbrokkeling en versplintering. Men wil de geografische indeling als uitgangspunt. Hiertegen kan gesteld worden dat dit principe niet meer opgaat sinds 2004 toen meerdere “gewone” gemeenten grondgebied deelden (evangelisch-luthers, gereformeerd en hervormd).

4.6. Betaalde diensten? Ontzorgen?

Bij sleutelposities in kerkenraad en colleges hebben we in de vorige versie gepleit voor de mogelijkheid voor betaald werk,²⁰ waarbij de betaalde leden niet de vrijwilligers in de kerkenraad of het college getalsmatig mogen gaan overheersen. We hebben als reden gegeven dat het in de samenleving steeds moeilijker wordt vrijwilligers te vinden voor bestuursfuncties, en dat dit ook het geval is in de kerk.

We dachten bij sleutelfuncties aan de scribe en de voorzitter van de kerkenraad of van een college of de penningmeester van een college, afhankelijk van de hoeveelheid werk die zij hebben. We noemden ook als argument dat het feit dat de kerkenraadsleden predikant en kerkelijk werker in het ambt betaald worden, dat er o.i. geen principiële bezwaar was om betaling ruimer toe te passen.

Uit de schriftelijke reacties en de drie regioavonden bleek dat voor dit voorstel weinig tot geen draagvlak was. Tegen het laatst genoemde argument werd ingebracht dat predikant en kerkelijk werker een opleiding hebben gevolgd en tot een dienst geroepen zijn die tegelijkertijd hun dagelijkse arbeid inhoudt. Men was ook bevreesd voor ongelijkheid (waarom de een wel en de ander niet?), oneigenlijk gebruik, onderhandeling over de beloning e.d.

De werkgroep van de classicale vergadering heeft daarom besloten dit deel van het voorstel in dit rapport in te trekken.

Wel stellen we voor te onderzoeken of bij sommige functies een vrijwilligersvergoeding gegeven kan worden en zo ja, onder welke voorwaarden. Er is ook aandacht nodig voor die gemeenten, die al wel betaalde ambtsdragers of collegeleden kennen omdat er niemand anders te vinden was.

Onder de huidige kerkorde kunnen gemeenten kiezen voor een administrerend diaken resp. kerkrentmeester (niet betaald) of een administrateur (kan betaalde functie zijn). De laatste mag weliswaar geen collegelid zijn, maar draagt ondertussen wel een grote verantwoordelijkheid. Een administrateur kan zowel voor een college van diakenen als voor een college van kerkrentmeesters werken, en kan dit ook doen voor meerdere gemeenten tegelijk.

Intergemeentelijk kerkelijk bureau

Dit heeft ons tot het voorstel gebracht om te stimuleren dat gemeenten hierin **samenwerken**. Wanneer meerdere gemeenten samen een kerkelijk bureau oprichten, waarin niet alleen administratieve ondersteuning wordt gegeven, maar ook expertise ten dienste van de colleges aanwezig is. De laatste tijd is hier meermalen door collegeleden en kerkenraden uit eigen beweging om gevraagd. Men mist de nodige ondersteuning bij de steeds complexer wordende regelgeving in maatschappij en kerk.

We stellen voor dat zo'n bureau meer bevoegdheden krijgt om namens de gemeente op te treden, maar wel onder uiteindelijke verantwoordelijkheid van de betreffende kerkenraden en colleges.

²⁰ Dit zal doorgaans deeltijd van beperkte omvang zijn.

Uiteraard vraagt dit de nodige zorgvuldigheid met een goede afweging tussen de basistaken van de gemeente en een goed beheer. Ongelijkheid in vermogenspositie laat nu al verschillen in pastorale bearbeiding zien tussen gemeenten van gelijke grootte.

De reacties laten wel zien dat er een duidelijke behoefte is aan ondersteuning van kerkenraad en colleges. Met als kernwoord: ontzorgen.

4.7. Bovenplaatselijk

Dit alles heeft ook gevolgen voor de samenstelling van de meerdere vergaderingen en bovenplaatselijke colleges. We denken aan de afvaardiging naar die vergaderingen, die nu strak geregeld is vanuit de drie (eigenlijk vier) ambten. We denken ook aan wat een grotere diversiteit vraagt aan kennis en flexibiliteit in deze organen, bovenplaatselijke colleges en de dienstenorganisatie. Dit hoort echter bij de verdere uitwerking als keuzen gemaakt zijn.

4.8. (Niet) ver genoeg?

In de reacties zien we dat het rapport brede steun krijgt. Er zijn echter een aantal kerkenraden die binnen de kaders van de huidige kerkorde willen blijven. Anderzijds vinden sommigen dat de voorstellen niet ver genoeg gaan. Wellicht zijn er veel fundamentele veranderingen nodig.

Met dit rapport beogen we allereerst de nood van gemeenten op de agenda van de kerkelijke organen te krijgen. We doen concrete voorstellen om niet in een abstract verhaal te blijven steken. We staan achter onze voorstellen, maar elk alternatief en elke aanvulling die de gemeenten helpt om kerk te zijn in deze tijd juichen wij toe. Opdat de lamp van het Evangelie op zoveel mogelijk plaatsen brandende blijft.

Ten slotte

Contacten in oecumenisch verband leren dat de problematiek niet alleen in de Protestantse Kerk in Nederland te vinden is. In verschillende kerken wordt gezocht naar oplossingen. Dit rapport kan daarbij ook deze kerken behulpzaam zijn in de zoektocht naar antwoorden op de gerezen vragen.

Dit rapport heeft als uitgangspunt de ondersteuning van en ruimte aan de geloofsgemeenschappen vanuit het geheel van de Protestantse Kerk, opdat ze vanuit het Evangelie kerk kunnen zijn in de samenleving in de 21^e eeuw. Het is dan ook de taak en verantwoordelijkheid van de meerdere vergaderingen en hun colleges om voor die steun en ruimte te zorgen en tegelijkertijd de eenheid van de kerk te bewaken en te bevorderen. Zodat voor de Protestantse Kerk en haar gemeenten geldt: 'Levend uit Gods genade in Jezus Christus vervult de kerk de opdracht van haar Heer om het Woord te horen en te verkondigen' (art. 1-2).²¹

Veenendaal, juli/november 2022

De werkgroep:
ds. Trijnie Bouw
drs. Winneke Ekkel
ds. Jan Struijk
dr. Jaap van Beelen

²¹ Zie deze zin ook in de bredere context van geheel artikel I van de Kerkorde.